

Psykoanalytiske teorier om ungdom

I en tid preget av stress og press trenger ungdommens psykiske helse støtte. Psykoanalytisk teori antyder at vi er på vei til å glemme ungdommens indre liv.

TEKST

Per Are Løkke

PUBLISERT 1. april 2022

Psykoanalysen er en skattkiste av teorier og tenkemåter som vi kan bruke til å forstå de indre kreftene som herjer i ungdommens «Jurassic Park» eller «Euphoria». Psykoanalysen belyser ungdommens indre liv og setter navn på mange av kreftene som regjerer og spiller seg ut, så som drifter, seksualitet, aggresjon, forsvarsmekanismer, fantasier, drømmer, kreativitet, fornuft, følelser og kampen med familiebindingene. Jeg vil presentere noen sentrale teoretikere som har pekt på hva som kjennetegner ungdomsfasen. Ingen annen psykologisk tradisjon har skapt så mange teorier om ungdommens subjektive transformasjoner. Min hensikt er ikke å presentere en fullstendig oversikt over alle bidrag, men mer å gi eksempler på variasjonene i de teoretiske bidragene.

Det er et dobbelt budskap til ungdommen i psykoanalysens tenkemåter. På den ene siden viser psykoanalysen med sitt begrep om det ubevisste at mennesket ikke er herre i eget hus. Når ungdommens sinn er fylt av drømmer, fantasier og uklare tilskyndelser, er det viktig å tilby et terapirom til ungdommen som er åpent for det som ikke er umiddelbart synlig og holder på å vokse frem. Psykoanalysen fastholder også at ungdomsfasen er et mektig psykobiologisk utviklingsdrama med særdeles sterke krefter i sving. Derfor fremheves betydningen av at samfunnet må gi ungdommen tid og rom til å finne seg selv, og samtidig skape stor forståelse for at å føle seg hjelpeløs og maktesløs er et av kjennetegnene i denne perioden. På samme måte som mange ungdommer kan føle seg fanget i alle former for ytre strukturer, kan de også føle seg maktesløs fanget i de indre kreftene. Dette er et viktig korrektiv til prestasjonsorienteringen og gjøre-trangen som vårt samfunn er dominert av. På den andre siden forsøker også psykoanalysen å vekke ungdommens ansvarlighet for sine symptomer, sløvsinn, destruktivitet, underkastende tilpasninger og tankeløse utageringer nettopp ved å vise at det nå er mulighet til å begynne å oppdage sitt eget liv. Psykoanalysen inviterer da ungdommen til en helt annen form for ansvarlighet enn å øve seg på forskjellige former for ferdighetstrening for å redusere symptomer.

Dora - den første ungdom i terapi

Den 18-årige Ida Bauer, som også ble kalt Dora, er en av de første beskrevne terapier med en ungdom. Freud skriver om den i *Bruddstykker av en hysterianalyse* (2007) i en form som kan minne om en dramatisk familieroman. Han oppdaget at bak Doras hysteriske symptomer skjulte det seg et innfløkt familiedrama. Hun vokste opp i en familie med tre søsken, mor og far. Faren var en mektig industrimagnat som periodevis var alvorlig syk fra hun var seks år gammel. Moren led av det Freud kalte en «husmorpsykose» (vaske, rydde, ordne), som igjen forhindret henne fra å bekrefte barnas vitale behov. Dora hadde en storesøster som døde tidlig, og en storebror som sympatiserte med moren. Dora var mest knyttet til faren. Familien flyttet i perioder til et sted med et mildere klima på grunn av farens sykdom. Her innledet faren og datteren et vennskap til Herr og Fru K, hvor den unge og elskverdige fru K pleiet faren under hans sykdom, mens Herr K gikk spaserturer med hans datter og skjenket henne gaver. Dora tok seg også av ekteparets to små barn. Det var ikke å skjule at Fru K var farens elskerinne, samtidig som herr K allerede da Dora var 14 år, hadde gjort flere seksuelle og intime fremstøt overfor henne, og til og med tilbudt et frieri.

«Psykoanalysen fastholder også at ungdomsfasen er et mektig psykobiologisk utviklingsdrama med særdeles sterke krefter i sving»

Gjennom å høre på Dora og også farens fortellinger nøstet Freud frem et flettverk av ytre hendelser som i Doras indre ble tillagt betydninger farget av hennes gryende seksualitet og ambivalente følelser overfor foreldrene. Hun fortalte sine historier om faren, moren, broren, Herr og Fru K. Hun fortalte også om sine drømmer, dagdrømmer, fantasier, assosiasjoner, ønsker, ambivalente følelser og refleksjoner. Dora var kanskje den første ungdom som la seg ned på analysebenken. Hun ble også et berømt eksempel på modernitetens komplekse menneske som lever i et dynamisk og stridig kraftfelt av indre og ytre krefter. Freud oppdaget tidlig at det moderne subjektet var splittet både horisontalt og vertikal. Subjektet har mange roller, ansikter og stemmer som lever i parallelle virkeligheter og fortellinger. Samtidig er det fjernstyrt av irrasjonelle og ubevisste krefter. Freud skriver i boken om Dora at menneskets fortellinger og historier ikke er lineære og oversiktlige. En fortelling er som en «ufarbar elv» hvor steinmasser et sted har blokkert elvene og sandbanker andre steder deler elven i flere løp. Historier har huller og gåter, med mørke tidsavsnitt, der sammenhengene er fragmenterte og rekkefølgen av hendelser usikre. Menneskers fortellinger er slik fordi de både er preget av en bevisst uoppriktighet preget av skyld og skam, men også en ubevisst uoppriktighet, fordi fortrenge ønsker og konflikter er skjult. Mennesket har et ubevisst liv (Freud, 2007, 216).

I dagens område for psykisk helse med mye gjøre-krav står den lyttende holdningen som Freud utviste, i fare for å forsvinne. Freud fremstår derfor fremdeles som radikal, ikke bare fordi han fremhevet betydningen av seksualiteten, men fordi han lyttet til flettverket av fortellinger og usynlige tråder som symptomene var innvevd i. I sine studier av selvbiografier slår Marianne Gullestad fast at menneskets trang til å skape fortellinger, mening, sammenheng er sentralt i alle livshistoriene. Hun påpeker også at behovet for å skape sammenhengende livshistorier og evnen til refleksjon har blitt enda viktigere i vår tid (Gullestad, 1996). Når samfunnet blir mer fragmentert, akselererende, flytende, støyende og abstrakt, er det livsviktig for mennesker å sette sammen sine erfaringer til meningsfylte historier.

Seksualitetens kraft

Å føle seg virkelig er kanskje en av ungdommens viktigste følelser, og noe av det mest virkelige er seksualitetens og aggresjonens krefter, og alle fantasiene og følelsene som utfolder seg i dette kraftfeltet. I puberteten strømmer seksualiteten frem, men den har også ligget latent i barnet i mange år, slik Tuva Hennem viser i teaterstykket «Normalitet» (2018). Her forteller en ung jente om sin oppvekst og sitt indre liv i korte tekster og poetiske glimt fra forskjellige aldre. Den unge jenta gleder seg over å pine og klippe insekter i stykker den ene dagen, og dagen etter kan hun være dyrevernsforkjemper eller vegetarianer. Hennes smilende og snille fasade skjuler hat, forakt og fordommer. Dirrende og intense seksuelle følelser og stemninger tar henne langt bort fra skole og familieliv. Hun har voldsomme fantasier om seksualitet, forplantning og kropp. Barneseksualiteten flyter i mange forbudte retninger, i milevis avstand fra all riktig seksualopplysning. Hun har mange fantasier om å være stygg og slem, og lever skamløst ut forbudte fantasier som hun skammer seg over dagen etter. Hun beskriver minner, lyster og fantasier ladet med sammensatte og urovekkende følelser knyttet til far, mor, søsken, venner og venninner. Kort sagt; hun beskriver den verden som foreldrene ikke vil vite om, men som også Simone de Beauvoir beskriver i kapitlet «om ungpiken». Et eksempel er den pene og velstelte piken som ble fascinert av alt som var skittent, begynte å ta på insekter, betrakte tilgrisede sanitetsbind eller suge i seg blodet fra sårene sine (Beauvoir, 2000, s. 417).

«Dora var kanskje den første ungdom som la seg ned på analysebenken. Hun ble også et berømt eksempel på modernitetens komplekse menneske som lever i et dynamisk og stridig kraftfelt av indre og ytre krefter»

Freuds teorier om ungdommens seksualitet kom til uttrykk i *Three essays on sexuality* (2016). Hans teorier om drifter, barneseksualiteten og ødipuskomplekset har vært gjenstand for store debatter og kontroverser i over 100 år. Det kan være lett å avfeie deler av Freuds seksualteori i dag. Men både i Tuvas verden og i pornografiens lystkabinett oppdager vi lystpreferanser som kan minne om de psykoseksuelle registre som Freud pekte mot. Det er samtidig mitt inntrykk at både ungdom og terapeuter snakker mindre om seksualitet som et problem i dag. Jeg vet ikke om det er fordi den har blitt uproblematisk, er ekspropriert av pornografien eller om det er jeg selv som ikke har funnet koden til de unges språk om seksualitet. Mange snakker riktignok om «ligg» og «fuckfriends» som om de forteller at de hadde spist egg til frokost. En frilynt ungdom i et kreativt miljø sa i en time at «alt flyter», som betydde at alle ligger med hverandre, og at kjønn ikke lenger har noen betydning. Det kunne her nesten virke som om seksualiteten har blitt et koldtbord som alle fritt kan forsyne seg av. En del gutter snakker også om den angsten de føler over å ikke prestere bra nok, som de igjen opplever er inngangsbilletten til fantasien om å forsyne seg av det seksuelle koldtbordet.

På den andre siden kan det virke som om det er den affektive komponenten som representerer den vanskeligste utfordringen. «Skal jeg våge å binde meg og gå all in», som en gutt på 18 kalte det når han spurte seg selv om han var «klar for et romantisk forhold». I romanen *Samtale med venner* (2018) skrevet av Sally Rooney lever hovedpersonen ut et fritt og åpent seksualliv med både kvinner og menn. I boken trekkes hun inn i et seksuelt forhold til en gift mann. Det er interessant å se hvordan hun gjør alt for å trykke ned og omskrive følelsene av at hun har blitt glad i ham. Er det slik det har blitt i dag, at vi trykker ned det emosjonelle registeret på samme måte som vi tidligere trykket ned det seksuelle begjæret?

Piken fra 1958

Høsten 1958 var forfatteren Annie Ernaux 18 år og på vei til sin første sommerjobb i en koloni med vanskeligstilte barn. Hun var en begavet jente i oppbruddsstemning fra sin oppvekst og sine foreldre, som drev cafe og butikk. Mest av alt drømte hun om å befri seg fra morens kontrollerende blikk og hengi seg til det første seksuelle møtet. Mange år senere utgir Annie Ernaux boken *Pigen fra 58* (2019) i et forsøk på å gjenkalle den hun var som 18-åring. Det er selvsagt ikke enkelt, men den første seksuelle erfaringen, som var avsluttet etter noen minutter, skildres som en metafysisk kraft som forandret hennes liv for alltid. Det samme gjorde hans avvisning av henne dagen etter og hans umiddelbare erobring av en ny kvinne. Annie møtte så skammen. Hun følte seg dømt som en sulten hore, og etter sommeren ble hun også fanget i spiseforstyrrelsens og bulimiens nett. Den forsvant noen år senere da hun fant retningen på sitt liv. Ville hun fått hjelp i dagens samfunn? spør hun seg selv. Hun tviler, hun hadde jo levd i en drøm.

Annie Ernaux beskriver et ungdomsdrama som strekker seg ut over noen år fra hun er 18. Det begynner når hun frigjør seg fra sin mors blikk, slik også Ask Burlefot (Mykle, 1956) gjorde det da han reiste ut i verden. I Agnar Mykles romaner er det også Asks egne ønsker, begjær og kompliserte følelser som står i sentrum. Både Ernaux og Ask sloss med skammen, men lot seg ikke kue av den. Det kan på mange måter virke som om vi i dag har utviklet en naiv psykologi som usynliggjør ungdommens egne

subjektive krefter. Vi har fått en psykologi uten et aktørperspektiv festet i en komplisert psyke. Søkelyset på press, stress, skam, selvkritikk og symptomer trekker oppmerksomheten bort fra ungdommens egne begjær og ønsker. Symptomfortellingene skjuler ungdommens subjektive landskap. Vektleggingen av ferdigheter trekker også oppmerksomheten bort fra ungdommens indre verden. Freuds perspektiv om at det i oss alle bor forbudte og farlige aggressive og seksuelle krefter, er derfor kanskje viktigere enn noensinne.

Å bli kjent med de indre kreftene

Jeg har i min praksis snakket med hundrevis av ungdom som utagerer på skole og hjemme. Så godt som alle opplever og forteller at det er de andres skyld. De sier; «det er de andre som begynte». De fleste ungdom har også en dag våknet opp etter en fest og tenkt med gru på hva de gjorde kvelden før. «Det var ikke meg, det bare skjedde», sier mange. Ungdom beskriver ofte at de styres av sterke følelser, innskytelser og impulser. De gjør og sier ting som de hverken forstår eller kan kontrollere. Kort sagt, de styres av indre anonyme krefter som de selv ikke føler seg ansvarlige for. Dette gjelder ikke minst når symptomene vokser frem. De opplever trangten til å skade seg selv, sulte eller overspise som om noen andre har tatt over kontrollen av deres psyke. Annie Ernaux skriver i boken *Pigen fra 58* at hun kort tid etter sitt første rystende seksuelle møte ble innfanget av spiseproblemer og strukket ut mellom «fastemesterens stolthet» (anoreksi) (2019, s. 112) og viljens sammenbrudd (bulimi). Det samme gjelder symptomer som depresjon, angst eller tvang. Ungdommen opplever at fremmede følelser, impulser, stemninger og stemmer har tatt over makten i deres sinn.

Når ungdommen selv beskriver at de er passive og uskyldige marionettdukker styrt av indre og ytre krefter, er det selvsagt fristende å støtte dem i dette perspektivet, enten ved å skrive dem inn i et offernarrativ eller betegne de anonyme kreftene som styrer ungdommen, for tankefeil eller noe irrasjonelt. Mye av dagens behandling har omgjort terapi til en slags teknisk øvelse hvor det gjelder å øve, bygge, trene, eksponere eller avlære symptomer. Disse terapiformene henvender seg til ungdommens fornuft og vilje. Å fokusere på hva som har blitt gjort mot ungdommen, istedenfor hva de selv gjør, er også en vanlig innfallsvinkel til å forstå ungdommen. Mange sosiologiske vinklinger skriver som om ungdommen er en passiv effekt av ytre makter som for eksempel usunne idealer knyttet til kropp og prestasjoner. Dette perspektivet fremheves også når ungdommen har vokst opp med svikt og overgrep i sine omgivelser. Ungdommen blir i disse forskjellige perspektivene ofte skrevet inn i altfor enkle offernarrativer.

De psykoanalytiske teoriene åpner opp en helt annen verden ved å peke mot de indre skremmende kreftene istedenfor de ytre. Dette betyr ikke at det som gjøres mot ungdommen, glemmes. Tvert imot har det psykoanalytiske perspektivet ofte en stor forståelse for ungdommens følelse av hjelpeløshet, frustrasjon og mangler. Ungdommen blir formet av andre, de opplever overgrep og traumer, de blir krenket og såret, de kjenner ikke egne krefter og hva som driver dem. Mange ungdommer føler seg også *Lost in perfection* (King et al., 2019). Allikevel er det til syvende og sist ingen annen vei mot selvstendighet enn den som innebærer å ta ansvar for eget liv og egne handlinger ut fra deres egen psykiske realitet. Dette innebærer både å bygge seg opp for å bære de smertene som er påført dem, og samtidig se hva de selv gjør som vedlikeholder symptomer og livsproblemer. Å belyse aktørperspektivet i ungdommens drømmeaktige emosjonelle landskap er slik sett psykoanalysens store fortjeneste.

Nødvendigheten av et forsvar

Anna Freud var psykoanalytiker og Sigmund Freuds datter. Hun er kjent for å belyse betydningen av forsvarsmekanismene for ungdom (Freud, 1958). De har ennå et svakt utviklet ego og føler seg truet av mektige drifter. Ungdommens sentrale oppgave er derfor å bygge opp et nytt forsvar, og Anna Freud beskriver mange eksempler på hvordan ungdom løser dette gjennom krig, flukt, kamp eller underkastelse. Mange kan plutselig begynne å hate foreldrene sine, gå i krig med disse eller brått flytte

hjemmefra. Andre begynner å hate seg selv, bli barn igjen eller bryte sammen på andre måter. Anna Freud (1958) beskrev her vår psyke som et dynamisk felt av krefter som spiller seg ut mot hverandre. Det bildet som Anna Freud (1958) tegnet av ungdommen som flyktige og uforutsigbare vesener, har dominert behandlingsvesenet frem til dags dato. Det har av mange blitt sett på som på grensen til umulig å arbeide med ungdommen terapeutisk på grunn av deres flyktige natur.

Det er lett å kjenne igjen at det er en slags flyktighet i ungdommens vesen. De kommer til terapi med akutte behov og slutter igjen når det har blitt roligere. De kan få angst av for mye nærhet og synes det er lettere å snakke om andre enn seg selv. Mange slutter raskt, men ringer igjen etter et halvt år. Det er også slående å lese at forestillingene om hva som var sunn utvikling for ungdommen på Anna Freuds tid, på noen områder gikk i helt motsatt retning enn dagens idealer. Det ble sett på som uheldig for utviklingen å bli tidlig flink, snill eller tilpasset. Det betød en for tidlig flukt inn i en voksen verden som medførte at psyken og den psykiske utviklingen stagnerte. Hun påpekte, som ungdomsforskningens far Stanley Hall også gjorde (2015), viktigheten av å leve seg igjennom ungdomsfasens mange drama. Freud uttrykket også bekymring for den snille gutten og jenta som ble venner med foreldrene og aldri våget å utfordre deres autoritet. De trakk seg dermed bort fra sivilisasjonsprosessens utviklingsoppgave, som var å fornye samfunnet ved å bryte løs fra familien. Slik sett ville kanskje Anna Freud vært mer bekymret for den snille ungdommen enn de 25 % som regjeringen bekymrer seg for basert på Ungdatas undersøkelser (HOD, 2016).

Individets andre fødsel

Både Sigmund og Anna Freud beskrev ungdommens kamp som et drama mellom et relativt svakt ego og truende drifter. Den engelske psykoanalytikeren Peter Blos gikk under kallenavnet Mr. Adolescence. Han gikk i psykoanalyse hos Anna Freud og var svært påvirket av psykoanalytikeren Margaret Mahlers teorier om separasjon og individuasjon. Relasjonen til moren var nå begynt å komme mer i sentrum av psykoanalytisk terapi. Mahlers teori handlet om barnets gradvise adskillelse fra moren, som hun beskrev gjennom to forskjellige utviklingslinjer, separasjon og individuasjon. Søkelyset er nå ikke lenger barnets infantile seksualitet, men dets infantile avhengighet og de ambivalente følelsene og fantasiene som er knyttet til disse bindingene. Ungdomskampen står ikke mellom driften og ego, men mellom avhengighet og selvstendighet, mente han.

Peter Blos følger sine forgjengere ved å hevde at det fortrenget i barndommen rekapituleres i ungdommen. Men i hans teori er det de tidlige relasjonsmønstrene overfor moren som reaktiveres, og ikke driftene. Peter Blos viktigste bidrag var å vise at ungdommens regresjon er den eneste gang i livet hvor regresjonen står i modningens tjeneste. Å regredere betyr her å hente opp, som igjen gir mulighet til å revidere og bearbeide gamle mønstre. Blos hevdet i tråd med dette at ungdommens viktigste oppgave var å restrukturere sin psyke gjennom en regresjon. Regresjonen skaper muligheter til en ny sjanse og det Blos kalte individets andre fødsel. Men regresjonen skaper også en frykt i ungdommen. Hamlet lengtet etter søvnens fred, men fryktet drømmene som kommer med søvnen. På samme måte lengter ungdom etter driftstilfredsstillelse, men frykter å involvere seg i de infantile mønstrene som er reaktivert (Blos, 1969).

Ask Burlefot ble stum og lammet når han sto overfor Embla som han fikk romantisk følelser for. Man trenger ikke å være psykoanalytiker for å forstå at nærhet til kvinnen reaktiverte Burlefots kompliserte forhold til moren (Mykle, 1956). I romanen *Rubicon* (Mykle, 2012) reiser Valemon Gristvåg på motorsykkel- og kjærlighetsreise gjennom Europa. Når han til slutt tumler sammen med en gammel hore i Paris, har han allerede innsett at reisen er forfeilet. Hans elskede finnes ikke i Frankrike, men 100 meter unna der han bodde i Norge. Men han våget aldri å ringe på hennes dør. Jeg erfarer ofte i terapier med ungdom at tidlige barndomsbindinger blir reaktivert i møtet med foreldre, andre voksne eller i intime relasjoner med jevngamle, slik Mykle beskriver det. Ved å gå inn i dette kompliserte terrenget sammen med ungdommen får ungdommen en ny sjanse til å kjenne på de ambivalente og truende følelsene som vekkes opp. De står i valget mellom å ringe på dørklokken eller flykte til Paris.

Ungdommen får en sjanse til å løse gamle emosjonelle floker, kutte navlestrengen og reparere utrygge bindinger.

Ungdommens splittelser og forvirring

Annie Ernaux beskriver at for å tegne et fullgodt bilde av seg selv som 18 år måtte hun definere det sosiale, familiemessige og seksuelle terrenget som hennes forventninger var sosialisert inn i. Hun beskriver i romanen at jenta lever i mange forskjellige verdener, en arbeiderklasse, en skole hvor hun er den mest begavede arbeiderklasseeleven, morens verden som er forskjellig fra farens verden, de forskjellige gruppene hvor hun møter jevngamle, sommerskolen hvor hun til slutt føler seg som en hore, og lærerskolen hvor ingen lenger ser henne som den mest begavede. Hun lengter etter å bli voksen, men også etter barndommens beskyttende trygghet. Hun lever mest av alt i en isolert og privat verden.

Splittelser, forvirring og brå psykiske skiftninger er ungdommens sentrale kjennetegn, skriver den engelske psykoanalytikeren Donald Meltzer (2011). Han beskriver at ungdommen er splittet mellom forskjellige verdener, roller og identifikasjoner: den voksne versus infantile, den ytre versus indre, det gode versus det onde, kvinne versus mann. Ungdommen er også ofte forvirret om hva slags seksuelle soner og fantasier som gir dem tilfredsstillelse. Ungdommen pendler i tillegg mellom tre forskjellige selvpplevelser i sine møter og forsøk på å integrere splittelsene. De pendler mellom fornemmelsen av å føle seg liten, begrenset og impotent, følelsen av å ha store ambisjoner med mye tvil og angst og følelsen av å være perfekt, uovervinnelig og suveren.

«I dagens område for psykisk helse med mye gjørekraft står den lyttende holdningen som Freud utviste, i fare for å forsvinne»

Ungdommen forsøker å stabilisere sin identitet gjennom å bygge opp forskjellige murer og beskyttelser mot det ukjente, fremmede, farlige og traumatiske, eller mot motsetningsfylte ytre og indre elementer som ikke lar seg forene. Ifølge Meltzer er å skape mening og bånd mellom splittede deler av seg selv ungdommens sentrale utfordring. Splittelser skaper forvirring og psykisk smerte. Å skape mening skjer når ungdommen våger å begynne å lære av egne erfaringer ved å møte sin psykiske smerte fremfor å flykte fra den.

Donald Meltzer har en rekke originale og poetiske betraktninger om ungdommen som er vanskelig å oppsummere, annet enn å anbefale leseren å gå til kildene. Hva slags løsninger tilbyr så Meltzer ungdommen? Han hevder at ungdommens viktigste spørsmål er hva de gjør med sin psykiske smerte og frustrasjon. De lever i en verden med mange splittelser og har derfor ikke noe anker i tilværelsen, noe som igjen skaper forskjellige typer usikkerhet, tvil, angst og symptomer. De må lære at å forholde seg til og oppdage sin unike psyke er noe annet enn å lære å kjøre bil. I tråd med dette hevder han at å lære av erfaring er noe annet enn å lære gjennom kunnskap. Å lære av erfaring handler i mange tilfeller om å gå bakover og forbinde seg med familien og de ensomme sårbare delene av seg selv. Spørsmålet for ungdommen handler her ofte om de tror de kan skape seg selv (være suveren), eller erkjenner at de er en del av slekt og tradisjoner (møte egen sårbarhet og litenhet). Enkelt sagt: Meltzer hevder at det å tåle den lille, sårbare og hjelpeløse delen i personligheten og det å tåle den psykiske smerten som følger med dette, er veien til vekst for ungdommen.

Ungdommens eksperimentrom

Den franske psykoanalytikeren Julia Kristeva har også levert viktige bidrag til å forstå ungdommen. Julia Kristevas første teorier om ungdom kommer til uttrykk i hennes mye siterte artikkel «Adolescent

novel» (Fletcher & Benjamin, 2012), der hun hevder at den europeiske romanens fødsel er befolket med et spekter av sammensatte ungdomsfigurer, som igjen er et speil på den moderne psykens fødsel. Julia Kristeva finner eksempler på eksperimenterende ungdomsfigurer i romaner av Rousseau, Dostojevskij, Nabokov, Diderot med flere. Disse figurene lever i en åpen og imaginær struktur som eksperimenterer med kjønn, identitet, fortrenghninger, drifter, begjær, autoriteter og språk. Ungdommens kjennetegn er en åpenhet som gjør det mulig å bevege seg mellom disse forskjellige psykiske registrene uten at en strengt og straffende samvittighet stopper bevegelsene. Et eksempel på slike åpne litterære figurer finner Kristeva hos Rousseau i hans novelle «The fairy queen» og boken *Letter to d'Alambert on the theatre* (Fletcher & Benjamin, 2012). På den ene siden slår den offisielle Rousseau i sitt pedagogiske manifest *Emile* fast at ungdommens utvikling handler om å stadfeste kjønnsforskjellene. På den andre siden leker Rousseau med kjønnsforvirring og kjønnsforskjeller i bøkene Kristeva refererer til.

«... behovet for å skape sammenhengende livshistorier og evnen til refleksjon har blitt enda viktigere i vår tid»

Kristeva tematiserer her ungdomsfasen som en åpen struktur og ungdommen som et åpent biologisk system som forandrer seg gjennom interaksjon med andre. Ungdommens økte kapasitet for språk, tenkning og selvrefleksjon gir nye muligheter til å leke og symbolisere. Som igjen gir en utvidet mulighet til å uttrykke det psykisk åpne terrenget som befinner seg mellom den indre og ytre verden og mellom den bevisste og ubevisste verden. Ungdommens kjennetegn er slik sett ikke søken etter en endelig identitetsform, men mer preget av eksperimentering med identiteter og fastslåtte sannheter. Hun bryter i dette perspektivet med deler av den klassiske psykoanalysens søkelys på integrasjon og etablering av en fast seksuell identitet som ungdomsfasens endelige mål. Hun setter snarere opp kreativitet, symbolisering, imaginasjonsevne og evnen til å leve i åpenhet som det viktigste målet. Kreative uttrykksformer, som for eksempel å skrive, kan gi ungdommen både følelse av mestring, bekreftelse, mulighet til å finne en egen stemme (en tale som ikke er tom) og skape et psykisk rom som ikke er underkastet realitetstesting og superego. Denne vektleggingen av kreativitet som den franske poeten Charles Baudelaire kalte for «evnenes dronning», kjennetegner hele Kristevas forfatterskap. Kreativitet og imaginasjon er «dronningveien» til vårt indre liv, og det er gjennom den vi får kontakt med vår særegne personlighet og alle nyanser i vår psyke.

Når ungdommen kommer til terapirommet med sin forvirring, sine splittelser og mange stemmer, så vi at Donald Meltzer skisserte ungdommens kamp som en kamp mellom å tåle eller flykte fra psykisk smerte. Julia Kristevas ungdomslandskap kan minne om Meltzers, men hennes søkelys virker å være mer rettet mot mulighetene til frihet, lek og eksperimentering som forvirringen og mangel på identitet skaper. Å skape mening for Meltzer peker mot å skape gode og dype relasjoner til sine medmennesker der «alt som bor i mennesket, får en plass». Kristevas nøkkelord er «å symbolisere», som peker mer på å leke med sannheter og betydninger, som igjen betyr at ungdommen får en poetisk lisens til å skape sin egen subjektive virkelighet. For Meltzer er relasjonen til den andre det viktigste, for Kristeva ungdommens skaperkraft.

I terapier med ungdom kan viktigheten av begge perspektiver utnyttes i forskjellige faser av behandlingen. Mange ungdommer kjenner på at voldsomme hate/elske-krefter regjerer i deres sinn, de kan være drevet av trangen til å hevne seg og straffe, eller de kan være i klørne på de tre bandittene «grådighet, sjalusi og misunnelse». Dette fører igjen til at de føler seg slemme og onde, og straffer seg selv på de mest oppfinnsomme måter. De murer seg inn i selvlagde fengsler, og det er umulig å utfolde seg i Kristevas eksperimentrom før «det gode og det onde» og forholdet til andre har blitt mer integrert.

Jeg tenker at teorier er modeller og lyskastere som tydeliggjør forskjellige sider av ungdommens sammensatte psyke. I min bok *Ungdommens transformasjoner* (Løkke, 2021a) har jeg brukt både

sosiologiske, kjønnteoretiske og psykoanalytiske modeller for å belyse de indre og ytre kreftene som former og påvirker ungdommen. Jeg fremhever at psykoanalysens uvurderlige bidrag er å vise at til syvende og sist er det ungdommen selv som setter sine livs inntrykk sammen til en personlig identitet. Ungdommen støpes i mange forskjellige former, men støper også sine egne former ved å omforme materialer fra smeltedigelen de lever i, til subjektive uttrykk. Jeg har også i boken fremhevet psykoanalytikerens Donald Winnicotts bidrag til å forstå hva som er forutsetningene for at ungdommen skal få tilgang til sine levende, kreative og subjektive krefter. Winnicott burde selvsagt hatt en selvfølgelig plass i dette essayet, men siden jeg har skrevet om hans bidrag andre steder (Løkke, 2016, 2021b), har han måttet vike plassen for andre. Så la oss derfor nå gå over til nyere psykoanalytiske teorier og modeller.

Den relasjonelle vendingen

Den tidlige psykoanalysen formulerte og skisserte frihet, autonomi og individualitet ut ifra en maskulin modell der adskillelse, frigjørelse og opprør sto i sentrum av ungdommens utvikling. Dette forandret seg med det vi kan kalle den relasjonelle vendingen. De tidlige teoriene glemte at vi først og fremst blir oss selv gjennom en kontinuerlig dialog med andre, og at det er denne dialogiske konteksten som binder oss sammen. Selvstendigheten har to ansikter. Identitet og tilhørighet er to sider av samme mynt. Idealet om å finne seg selv og relasjonen til andre er ikke to adskilte størrelser. Båndet til og behovet for andre mennesker ligger derfor implisitt i individualismen. Uten den andre, ingen individualitet (Taylor, 1998).

Feministiske teoretikere som Nancy Chodorow (1978) og Carol Gilligan (1990, 2016) har vist at ungdommens drama ikke først og fremst handler om adskillelse, turbulens og opprør. Utviklingen beveger seg ikke kun langs en akse fra avhengighet og mot selvstendighet eller dreier seg om egoets kamp mot driftene. Utvikling handler først og fremst om at ungdommen omskaper barndommens avhengighet og tilknytningen til nye former for kommunikasjon. Det sosiale båndet skal ikke kuttes, men utvikles og utvide seg mot stadig mer voksne og komplekse former. Den relasjonelle vendingen har også tydeliggjort forskjellen mellom et intrapsykisk og et interpsykisk perspektiv. Enkelt sagt; det er forskjell på ungdommens ytre og indre foreldre. En ungdom kan være i rasende opprør mot sin mor eller far i sitt indre og samtidig i det ytre være smilende og grei. Andre ungdom kan i det ytre være sinte og lukkede overfor sine foreldre, mens de i sitt indre klamrer seg til moren eller faren. Den relasjonelle vendingen viser derfor også frem den forvirringen som kan oppstå når de ytre og indre foreldrene sammenblandes. Min erfaring er at selv om mange ungdommer i dag i det ytre fremstår som snille og greie og er kamerater med sine foreldre, eksisterer det allikevel store drama i møte med deres indre foreldre.

Den tyske psykoanalytikerens Werner Bohleber (2012) hevder at det også har skjedd en refleksiv vending i forståelsen av ungdomsfasen. Både Piaget og Julia Kristeva har fremhevet at det ikke bare er hormoner, men også abstrakt tenkning som vokser frem i ungdomsfasen. Bohleber peker her på at betydningen av abstrakt tenkning har erstattet det ensidige søkelyset på fremveksten av seksualiteten. Utviklingen av tenkevnen utvider det refleksive og symbolske rommet og skaper større muligheter til å forstå seg selv og andre. Peter Fonagy (Bohleber, 2012) og hans begreper om mentaliseringsevnenes betydning kan også knyttes til denne refleksive vendingen. Ungdommens utfordring blir da å få hjerte og fornuft til å snakke sammen ikke bare overfor en selv, men også overfor andre.

Ungdommen som allsidig aktør

Doras sosiale, familiære, seksuelle og personlige terreng er forskjellig fra det terrenget som Ernaux og Mykle lar sine romanpersoner utfolde seg i. Alle tre beskriver også forskjellige former for psykisk smerte. Psykoanalysens vesentligste bidrag til det psykiske helsefeltet i dag er å anerkjenne og gi mening til denne smerten, nettopp ved å forstå den i lys av det kompliserte symbolske terrenget den kommer til uttrykk i. Ved å møte ungdommens konflikter, hjelpeløshet og smerte i et dynamisk felt av

indre og ytre krefter kan ungdommen få hjelp til å ta et gryende ansvar for sitt liv og sin skjebne. De kan da også få en erfaring av at det er mulighet til å transformere psykisk smerte til kreativitet og visdom. Dessuten kan de ved å tåle mer av sin hjelpeløshet og avhengighet begynne å oppdage at dette til syvende og sist er alle menneskers felles livsvilkår.

Den franske sosiologen Eribon (2018) kritiserte psykoanalysen for å omgjøre alt til Ødipus, som igjen betyr å overse de ytre strukturenes tvingende kraft. Ungdommen lever ikke bare i den indre verden. De lever også i sosiale strukturer som for eksempel familien, klassen, skolen og kjønn. Denne kritikken kommer ikke bare utenfra, men foregår også innenfor det psykoanalytiske feltet med mange skoler som har forskjellige perspektiv. Det eksisterer en hel skala av tilnærminger fra å fremheve betydningen av individets drifter og fantasier til betydningen av de sosiale strukturenes tvang og muligheter.

Psykoanalytikerens Erik Erikson (1992) er en av dem som har formulert miljøets betydning tydeligst. Han fremhevet at dannelsen av identitet ikke bare handler om å integrere drifter og infantile mønstre, men først og fremst om å etablere og finne seg en meningsfull plass i samfunnet, en kjæreste, en jobb, venner og interesser. Målet med ungdomsfasen er tross alt å bli integrert i samfunnet og den voksne verden.

Men, uansett om ungdomskampen foregår i det indre, mellom det indre og ytre eller mest i det ytre, vil ungdommene møte den psykiske smertens problem. De vil møte krenkelser i familien og i samfunnet, de vil kjempe mot umulige idealer, de vil møte konflikter og motsetninger i seg selv og andre, og de vil møte sin sårbarhet. Ungdommen er en allsidig agent, og nettopp møtet med det negative kan fungere som en «rites de passages» som vekker til live potensialer som både kan puste nytt liv i gamle former og skape nye former i feltet der de indre og ytre kreftene møtes. Slik sett er ungdomsfasen en smerte- og vokseperiode som gir ungdommen en mulighet til å begynne å stille viktige spørsmål. Mitt perspektiv er at ungdommens hovedoppgave er å begynne å påta seg dette ansvaret, og at den oppgaven de begynner på, er et arbeid som vil vare livet ut. De må våge å nærme seg uhyrene fra Euphoria og Jurassic Park som nå kontrollerer deres indre liv, og også begynne å frigjøre seg fra ytre og indre undertrykkende strukturer. I dette ligger også en dyp tiltro til at selv i ungdom med de mest dystre oppvekstbetingelser ligger det allikevel kimer og frø til å skape et litt bedre liv.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 59, nummer 4, 2022, side 268-276

TEKST

Per Are Løkke

KONTAKT: pe-arelo@online.no

+ Vis referanser

Beauvoir, S. D. (2000). Det annet kjønn. Pax.

Blos, P. (1969). Om ungdomsårene. Hans Reitzel.

Bohleber, W. (2012). Adolescence in the Mirror of changing Psychoanalytic Theory. *Adolescent Psychiatry*, 2(1), 3-9.
<https://doi.org/10.2174/2210676611202010003>

Chodorow, N. J. (1978). The reproduction of mothering. University of California Press.
<https://doi.org/10.1525/9780520924086>

Eribon, D. (2018). Hjem til Reims. Aschehoug.

Erikson, E. H. (1992). Identitet. Ungdom og kriser. Hans Reitzel.

Ernaux, A. (2019). Pigen fra `58. Forlaget Etcetera.

Fletcher, J. & Benjamin, A. (2012). Abjection, Melancholia and Love: The work of Julia Kristeva. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203120545>

Freud, A. (1958). Adolescence. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 13,(1), 255-278.

Freud, S. (2016). Three Essays on the Theory of Sexuality. Verso.

- Freud, S. (2007). *Bruddstykker av en hysterianalyse*. Cappelen Akademiske Forlag.
- Gilligan, C. (1990). *Making Connections*. Harvard University Press.
- Gilligan, C. (2016). *In a different voice*. Harvard University Press.
- Gullestad, M. (1996). *Hverdagsfilosofer: Verdier, selvforståelse og samfunnssyn i det moderne Norge*. Universitetsforlaget.
- Hall, G. S. (2015). *Adolescence*. Arkose Press.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2016). # Ungdomshelse - regjeringens strategi for ungdomshelse 2016-2021. https://www.regjeringen.no/contentassets/838b18a31b0e4b31bbfa61336560f269/ungdomshelsestrategi_2016.pdf
- Hennum, T. (2018). *Hverdagspoesi*. Kulturrådet.
- King, V., Gerisch, B. & Rosa, H. (2019). *Lost in Perfection*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315179964>
- Løkke, P. A. (2016). Å hakke seg ut av egget. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 53(3), 200-206.
- Løkke, P. A. (2021a). *Ungdommens transformasjoner*. Gyldendal Akademisk.
- Løkke, P. A. (2021b). *Ungdom, lek og kreativitet*. I L. I. Stanicke, U. T. Johns & A. F. Landmark (Red.), *Lek og kreativitet*. Gyldendal Akademisk.
- Meltzer, D. & Harris, M. (2011). *Adolescence*. Karnac Books.
- Mykle, A. (1956). *Sangen om den røde rubin*. Gyldendal.
- Mykle, A. (2012). *Rubicon*. Gyldendal. E-bok.
- Rooney, S. (2018). *Samtaler med venner*. Cappelen Damm.
- Taylor, C. (1998). *Autentisitetens etikk*. Cappelen.